

Andriaus Brusoko daktaro disertacijos „Jaunųjų krepšininkų savaveiksmiškumas ir jo ugdymo ypatumai“ (socialiniai mokslai, edukologija 07S, fizinis lavinimas, judesių mokymas, sportas, S273) recenzija

Jaunųjų krepšininkų atranka, rengimo procesas, to rengimo modeliavimas – aktuali nūdienos problema, nes ši sporto šaka viena iš populiariausių ir kartu sudėtingiausių. Jos turinį sudaro įvairūs veiksmi, kuriems atlikti reikalingi atitinkami fiziniai ir intelektualiniai gebėjimai. Sportinė veikla vyksta sunkiomis pratybų ir varžybų sąlygomis, tad tokie veiklai reikalingas ypatingas savaveiksmiškumas, sportininko psichikos stabilumas. Jaunųjų krepšininkų sportinėje veikloje ypač reikalingas savaveiksmiškumas, nes jis glaudžiai susijęs su didesne motyvacija sportuoti, su efektyvesniu veiksmų atlikimu, įvairių gebėjimų valdymu atliekant sudėtingas užduotis. Savaveiksmiškumo problemą nagrinėja daug mokslininkų, bet sporto mokslo teorijoje mažai pateikta žinių apie jaunučių ir jaunių krepšininkų savaveiksmiškumo ugdymą. Sportuojančių jaunųjų krepšininkų savaveiksmiškumo ugdymas tampa itin svarbia problema (ypač Lietuvoje), kurioje krepšinis tapo itin populiarius ir vis dažniau grindžiamas naujomis sporto mokslo ugdymo technologijomis. Todėl Andriaus Brusoko daktaro disertacija „Jaunųjų krepšininkų savaveiksmiškumas ir jo ugdymo ypatumai“ yra aktuali ir reikšminga, nes gali sudaryti prielaidas jaunųjų sportininkų paieškai bei jų talentui atskleisti sportinio rengimo metu.

Darbas yra klasikinės struktūros. Disertaciją sudaro įvadas, sąvokų paaiškinimas, keturios dalys, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas ir priedai. Disertacinio tyrimo rezultatai pakankamai iliustruoti – 22 paveikslai ir 15 lentelių. Disertacijos apimtis be priedų – 133 puslapiai. Cituojamos literatūros sąrašą sudaro 181 literatūros šaltinis.

Įvade autorius, remdamasis lietuvių ir užsienio autorių darbais, pagrindė temos aktualumą, nepriekaištingai suformulavo tyrimo objektą, tikslą, hipotezę, uždavinius. Doktorantą A. Brusoką verta pagirti, kad jis savo darbe išdrįso ieškoti atsakymų į nepaprastai svarbią mokslinę problemą, nes sportininkų rengimo sistemoje susiklostė

situacija, kai kyla prieštaravimas tarp būtinybės tikslingai, sistemingai ugdyti jaunųjų sportininkų savaveiksmiškumą ir nepakankamo šios problemos sprendimo sportininkų asmenybės ugdymo praktikoje. Tai leidžia manyti, kad tokie prieštaravimai disertantą paskatino apibrėžti mokslinę problemą klausimu: kaip savaveiksmiškumas priklauso nuo sportininkų amžiaus (jaunučiai ir jaunieji) ir nuo ugdymo programos poveikio? Šis klausimas bei atsakymo į jį paieška yra šio disertacijos tyrimo mokslinė problema. Mokslinė problema leido suformuluoti aiškius, ginamus, disertacinio tyrimo teiginius, kad jaunųjų krepšininkų savaveiksmiškumo ugdymui(si) daro įtaką šie šaltiniai: meistriško demonstravimas, socialinis modeliavimas, žodinis įtikinimas ir emocinė būseną; jaunųjų krepšininkų ugdymas(is), sukurta ugdymo programa, sudaro palankias sąlygas stiprinti ugdymo asmens savaveiksmiškumą; daugialypis savaveiksmiškumo ugdymo modelis įprasmina idėją, kad jaunojo krepšininko socialinei raidai yra svarbūs visi šie savaveiksmiškumo komponentai: bendrasis savaveiksmiškumas, fizinis savaveiksmiškumas, socialinis savaveiksmiškumas, problemų sprendimo savaveiksmiškumas, karjeros savaveiksmiškumas, sportinis savaveiksmiškumas.

Disertacinio tyrimo metodologiniu pagrindu racionaliai pasirinkta humanistinės pedagogikos ir psichologijos teorija, socialinė kognityvinė ir socialinio konstruktyvizmo teorijos. Aiškiai nurodytas disertacinio tyrimo idėjų ir esminių rezultatų aprobavimas. Kadangi autorius į tiriamą fenomeną žvelgia ne tik per edukologijos prizmę (remiasi humanistinės pedagogikos, konstruktyvizmo teorijomis), bet remiasi ir psichologijos mokslu (atsižvelgia į humanistinės psichologijos ir socialinė kognityvinės teorijos nuostatas) – tai rodo šio disertacinio darbo tarpdiscipliniškumą.

Disertantas tinkamai pagrindė pristatomo darbo mokslinį naujumą bei praktinį reikšmingumą ir pritaikomumą. Disertacijos mokslinis naujumas pasireiškia tuo, kad autorius teoriškai pagrindė jaunųjų krepšininkų savaveiksmiškumo ugdymo modelį, taip pat jį praktiškai patikrino, sukūrė jaunųjų krepšininkų savaveiksmiškumo ugdymo modelį, nustatė jaunųjų krepšininkų (jaunučių ir jaunių) savaveiksmiškumo ypatumus, ugdymo eksperimentu ir empirinių tyrimų rezultatais pagrindė sukurtos ugdymo programos veiksmingumą. Disertacijos praktinis reikšmingumas – parengta daugialypė savaveiksmiškumo ugdymo programa jauniems krepšininkams, padedanti pagerinti savaveiksmiškumą. Reikšmingumas – naudojantis gautais rezultatais, galima ne tik prognozuoti būsimus sportinius rezultatus, bet ir imtis tam tikrų priemonių, siekiant juos pagerinti. Neabejojama, kad empiriškai pagrįstos rekomendacijos padės treneriams didinti jaunųjų krepšininkų savaveiksmiškumą, o ugdymo programą galima pritaikyti ne tik ugdam jaunuosius krepšininkus, bet ir rengiant kitų komandinių sporto šakų jaunuosius sportininkus.

Teorinėje darbo dalyje „Jaunučių ir jaunių krepšininkų savaveiksmiškumo ugdymo teorinis pagrindimas“ disertantas A. Brusokas išnagrinėjo daugelio užsienio ir Lietuvos autorių mokslines publikacijas, pateikė išsamią nagrinėjamos mokslinės problemos teorinę sampratą. Disertantas išgrynino ir labai atsakingai pateikė savaveiksmiškumo

sistemą, teorines tyrimo nuostatas, atskleidė savaveiksmiškumo ugdymo tyrimo ypatumus, pademonstravo gilų požiūrį, atskleisdamas vienų ar kitų nuostatų pranašumus ir trūkumus, atrasdamas kiekvienam bent kiek svarbesniam moksliniam faktui tinkamą vietą savo darbe.

Disertantui sėkmingai pavyko apibrėžti jaunųjų krepšininkų savaveiksmiškumo ugdymo šaltinius. Pagrįstai konstatuojama, kad vienas iš svarbiausių krepšininkų savaveiksmiškumo šaltinių – tai sportininko asmeniniai laimėjimai (tai yra praeityje įgyta patirtis, atliekant ypatingas užduotis). Disertacijos autorius akcentuoja, kad svarbi ir netiesioginė ugdytinio patirtis, kuri įgyjama stebint sėkmingą kitų veiklą. Teorinėje darbo dalyje išgryninama modeliavimo samprata. Taikliai nurodoma, kad modeliavimo poveikis yra didžiausias, kai modelis yra panašus į stebėtoją. Jei stebėtojas modelį suvokia kaip visiškai nepanašų į save, tada stebimas modelio elgesys ir rezultatas labai mažai lemia stebėtojo savaveiksmiškumą.

Autoriui kūrybingai pritaikius teorinės analizės metodus, sėkmingai pavyko apibrėžti ir jaunųjų krepšininkų daugialypį (sudėtą iš daug dalių, komponentų) savaveiksmiškumo ugdymo modelį. Disertaciniame darbe korektiškai pagrįsta, kad siekiant padidinti jaunųjų krepšininkų savaveiksmiškumą būtina tai daryti kompleksiskai, atkreipiant dėmesį į šiuos savaveiksmiškumo komponentus: bendrasis savaveiksmiškumas, fizinis savaveiksmiškumas, socialinis savaveiksmiškumas, problemų sprendimo savaveiksmiškumas, karjeros savaveiksmiškumas, sportinis savaveiksmiškumas. Remiantis teoriškai pagrįstu daugialypiu savaveiksmiškumo ugdymo modeliu, autorius parodė, kad skirtingų krypčių savaveiksmiškumas (savaveiksmiškumo komponentai) gali būti stiprinamas demonstruojant meistriskumą, modeliuojant, įtikinant žodžiais ir interpretuojant emocijas būsenas, o kiekvienas savaveiksmiškumo šaltinis, kaip ugdomasis poveikis, turi būti pateikiamas etapais: 1) savaveiksmiškumo šaltinio demonstravimas ir modeliavimas; 2) praktikavimas; 3) grįžtamasis ryšys; 4) savaveiksmiškumo įtvirtinimas. Teorinį jaunųjų krepšininkų savaveiksmiškumo ugdymo modelio konstruktas savotiškai apibendrina ir įprasmina teorinę darbo dalį.

Empirinėse dalyse aiškiai pristatytos metodologinės tyrimo nuostatos, detalai pristatyti tyrimo metodai. Aktualu tai, kad teorinį ir empirinį disertacijos tyrimo sumanymą autorius argumentuotai pagrindžia ir nurodo metodologines nuostatas, kurios loginiu požiūriu dera su tyrimo sprendžiamais klausimais ir tyrimo duomenų interpretacija. Tyrimo metodologijoje aiškiai išreikšta įvadytų konceptualiųjų teorijų dermė su disertaciniu tyrimu, o tai ir išryškina autentišką paties tyrėjo požiūrį į analizuojamą reiškinį. Todėl galima teigti, kad empirinis tyrimas sukonstruotas remiantis giluminėmis sąsajomis su teoriniu tiriamosios problemos pagrindimu. Kruopščiai ir etiška pateikta tyrimo priemonių struktūrinė analizė disertantui leido užčiuopti svarbiausius bei reikšmingiausius sportuojančio jaunimo savaveiksmiškumo ugdymo ypatumus.

Tyrimo dizainą skaitytojui padeda suprasti pateikti informatyvi loginė tyrimo procedūros schema. Tyrimo imties reprezentatyvumas nekelia abejonių, nes darbe taikyta

atsitiktinė atranka, t. y. visų Lietuvos krepšinio sporto mokyklų mokiniai turėjo vienodas galimybes patekti į imtį. Kadangi populiacija (generalinė visuma) buvo didesnė kaip 3 000 atvejų, paprastoji, arba sistemingoji, atsitiktinė atranka nebuvo taikoma, o buvo konstruojama imtis serijinės atrankos principu ir buvo apklausta skirtingų sporto mokyklų 219 jaunučių krepšininkų ir 162 jaunieji krepšininkai. Ugdomajam eksperimentui, naudojantis atsitiktinės serijinės atrankos principu, sudaryta eksperimentinė 26 jaunučių grupė ir to paties amžiaus kontrolinė grupė iš 28 to paties amžiaus jaunučių krepšininkų (iš viso 54 tiriamieji).

Korektiškai pagrįstu ugdymu eksperimentu buvo siekiama įvertinti jaunučių ir jaunių krepšininkų savaveiksmiškumą prieš ugdymo programą ir po jos. Racionaliai sudarytas laiko sąnaudų skirstinys įvairiems savaveiksmiškumo komponentams ugdyti. Ugdomasis eksperimentas detalai aprašytas. Skaitytojui neturėtų kilti abejonių, kad ugdomojo eksperimento pagrindas – jaunučių krepšininkų savaveiksmiškumo stiprinimo programa, pagrįsta daugialypiu savaveiksmiškumo ugdymo modeliu, kuris buvo sukurtas remiantis humanistinės pedagogikos ir psichologijos teorija, socialine kognityvine teorija ir socialinio konstruktyvizmo teorija. Pakankama eksperimento trukmė (8 mėnesiai), dvi tiriamųjų grupės, pradinis ir baigiamasis tyrimas, tinkamai parinkti informatyvūs matematinės statistikos metodai leidžia manyti, ugdomojo eksperimento rezultatai patikimi ir tai patvirtina pedagoginio poveikio priemonių reikšmingumą savaveiksmiškumui ugdyti ir aukštą autoriaus teiginių autentiškumo lygį. Apibendrinant metodologinės disertacinio darbo dalies vertinimą galima teigti, kad detalai ir apgalvotai aprašyta tyrimo organizavimo schema, argumentuotai atskleista tiriamųjų imtis ir jos parinkimas, pagrįsti tyrimo instrumentai įrodo, kad disertacinio darbo autorius yra įvaldęs kiekybinių tyrimų metodologiją ir turi šiuolaikiniam edukologijos mokslo tyrėjui būtinas kompetencijas.

Tyrimo rezultatai nepriekaištingai apibendrinti rezultatų aptarimo (diskusijos) skyriuje. Aptarimo seka nuosekli, sutampa su tyrimo rezultatų pateikimo ir interpretavimo seka skyriuose „Konstatuojamojo tyrimo rezultatai“ ir „Ugdomojo eksperimento rezultatai“. Tyrimo duomenys nuosekliai aptariami juos lyginant su kitų autorių moksliniais teiginiais ir teorinėmis nuostatomis. Džiugina tai, kad eksperimentu patikrinti teiginiai grindžiami ir fundamentaliosios pedagogikos ir psichologijos teorinėmis nuostatomis. Pagirtina, kad autorius, interpretuodamas kitų mokslininkų tyrimo rezultatus ir teiginius, išdrįso išreikšti savo požiūrį į analizuojamą problemą, o kai kurių autorių teiginiais net nepitaria. Džiugina ir tai, kad disertantas patvirtina, jog ugdymo programą galima pritaikyti ne tik ugdant jaunuosius krepšininkus, bet ir rengiant kitų komandinių sporto šakų jaunuosius sportininkus. Pagirtina tai, kad doktorantas ne tik nurodo savo darbo pranašumus ir apribojimus, bet ir iškelia galimas tolesnių tyrimų kryptis bei nurodo gaires, kokie tai galėtų būti tyrimai.

Apibendrinant diskusinės darbo dalies vertinimą, galima pastebėti, kad disertacijos autoriui būdingas sisteminis požiūris į tyrimo dalyką, problemą, uždavinius. Pasirinkta

sudėtinga tyrimo sistema tampa funkcionali ir edukologijos, ir sporto mokslo prasme, empirinė dalis puikiai sąveikauja su teorine darbo dalimi. Todėl pagrįstai galima tvirtinti, kad disertantas struktūruotai ir pakankamai išsamiai išnagrinėjo jaunučių (15–16 m.) ir jaunių (17–18 m.) krepšininkų savaveiksmiškumą ir jo ugdymo ypatumus, sistemiskai atskleidė jauniems krepšininkams taikytos daugialypės ugdymo programos poveikį.

Paminėtinas ir išskirtinis A. Brusoko disertacinio tyrimo bruožas – platus tyrimo idėjų, rezultatų ir išvadų aprobavimas. Tyrimo rezultatai aprobuoti skaitant pranešimus Tarptautiniame sporto kongrese, dviejose tarptautinėse mokslo konferencijose užsienyje ir dviejose mokslo konferencijose Lietuvoje. Pagrindiniai disertacijos teiginiai pateikti aštuoniuose mokslo straipsniuose, iš kurių keturi publikuoti Lietuvos periodiniuose leidiniuose, įrašytuose į specialų Mokslo tarybos patvirtintą sąrašą, du straipsniai išspausdinti mokslinės informacijos instituto (ISI) duomenų bazėse referuojamuose leidiniuose.

Minėtose publikacijose pateikiamos esminės disertacinio tyrimo išvados.

- Teoriškai pagrindus jaunučių krepšininkų savaveiksmiškumo ugdymo prielaidas išryškėjo, kad savaveiksmiškumas stipriai veikia asmens elgesį. Pirma, savaveiksmiškumas lemia asmens pasirinkimą. Antra, savaveiksmiškumas lemia, kiek daug pastangų žmogui reikės įdėti atliekant tam tikrą veiklą ir kaip ilgai asmuo tai darys. Trečia, asmens elgesys yra veikiamas per modelius ir emocines reakcijas. Ketvirta, dėl savaveiksmiškumo asmens elgesys nesunkiai nuspėjamas: didelis savaveiksmiškumas lemia sėkmę, o mažas – neryžtingą elgesį ar nesėkmingus bandymus. Savaveiksmiškumo ugdymui(si) daro įtaką šie šaltiniai: meistriškumo demonstravimas (asmeniniai laimėjimai, praeityje įgyta patirtis), socialinis modeliavimas (netiesioginė patirtis, įgyjama stebint sėkmingą kitų asmenų veiklą), žodinis įtikinimas (skatinimas, drąsinimas) ir emocinė būsena (jos interpretavimas). Jaunučių krepšininkų savaveiksmiškumo ugdymas(is) gali būti įgyvendintas remiantis humanistinės pedagogikos ir psichologijos, socialinės kognityvinės bei socialinio konstruktyvizmo teorijų idėjomis.
- Parengus ir teoriškai pagrindus jaunučių krepšininkų (jaunučių ir jaunių) savaveiksmiškumo ugdymo modelį bei parengus jaunučių krepšininkų savaveiksmiškumo ugdymo programą pagal sukurtą modelį, atskleista, kad mokslinės literatūros analizės ir tyrimų rezultatų apibendrinimo pagrindu galima išskirti savaveiksmiškumo kaip daugialypio konstrukto komponentus, kurie sudaro daugialypį jaunučių krepšininkų savaveiksmiškumo ugdymo modelį. Daugialypis ugdymo modelis įprasmina idėją, kad jaunojo krepšininko socialinei raidai yra svarbūs šie savaveiksmiškumo komponentai: bendrasis savaveiksmiškumas, fizinis savaveiksmiškumas, socialinis savaveiksmiškumas, problemų sprendimo savaveiksmiškumas, karjeros savaveiksmiškumas, sportinis savaveiksmiškumas. Aštuonių mėnesių trukmės jaunučių krepšininkų savaveiksmiškumo ugdymo programa sukurta remiantis teoriškai pagrįstu daugialypiu jaunučių krepšininkų savaveiksmiškumo ugdymo modeliu: skirtingų kryptių savaveiksmiškumas

(savaveiksmiškumo komponentai) stiprinamas demonstruojant meistriškumą, modeliuojant, įtikinant žodžiais ir interpretuojant emocines būsenas. Kiekvienas savaveiksmiškumo šaltinis, kaip ugdomasis poveikis, pateikiamas etapais: 1) savaveiksmiškumo šaltinio demonstravimas ir modeliavimas; 2) praktikavimas; 3) grįžtamasis ryšys; 4) savaveiksmiškumo įtvirtinimas. Savaveiksmiškumui stiprinti pasitelkiami šie ugdymo metodai: pokalbis, vaidybiniai žaidimai, mažųjų grupių, jautriosios treniruotės, relaksacijos treniruotės, judrieji žaidimai, fiziniai pratimai. Kiekvienam jaunųjų krepšininkų savaveiksmiškumo komponentui ugdyti skiriama vienodai laiko, t. y. viena šeštoji visos programos dalis.

- Nustatyti tokie jaunučių (15–16 metų) ir jaunių (17–18 metų) krepšininkų savaveiksmiškumo ypatumai: bendrasis savaveiksmiškumas tarp jaunių ir jaunučių krepšininkų statistiškai reikšmingai nesiskiria ir yra vidutinio lygio; fizinis savaveiksmiškumas yra vidutinio lygio ir statistiškai reikšmingai nesiskiria; jaunių krepšininkų socialinis savaveiksmiškumas yra aukštesnio lygio negu jaunučių krepšininkų; problemų sprendimo savaveiksmiškumas nepriklauso nuo amžiaus, t. y. tiek jaunučiai, tiek jaunieji problemas sprendžia panašiai ir taiko panašias strategijas; jaunių krepšininkų karjeros savaveiksmiškumo šaltinių vertinimo rodikliai aukštesni negu jaunučių; jų karjeros savaveiksmiškumas yra labiau grindžiamas šiais šaltiniais: netiesiogine patirtimi, aplinkinių įtikinėjimu, teigiama emocine būsena, asmeniniais laimėjimais; jaunių krepšininkų sportinis savaveiksmiškumas didesnis negu jaunučių: jaunieji labiau pasitiki savo meistriškumu, savo savybėmis, socialine parama, trenerių vadovavimu, situacijų palankumu, savo psichologiniu ir fiziniu parengtumu, didesnė jų netiesioginė patirtis.
- Ugdomoju eksperimentu nustatytas jaunųjų krepšininkų savaveiksmiškumo ugdymo programos poveikis jaunųjų krepšininkų savaveiksmiškumui: eksperimento metu taikytos pedagoginio poveikio priemonės darė statistiškai reikšmingą poveikį eksperimentinės jaunųjų krepšininkų grupės bendrajam savaveiksmiškumui, fiziniam savaveiksmiškumui, socialiniam savaveiksmiškumui, sportiniam savaveiksmiškumui, karjeros savaveiksmiškumo komponentams: po ugdymo programos šie savaveiksmiškumo rodikliai statistiškai reikšmingai pagerėjo.

Disertacijos autorius pateikė tyrimo rezultatais pagrįstas rekomendacijas, kurios gali būti naudingos aukštojo mokslo institucijoms, įgyvendinančioms trenerių rengimo programas, taip pat sporto treneriams ir kūno kultūros mokytojams.

- Aukštojo mokslo institucijoms, įgyvendinančioms trenerių rengimo programas rekomenduotina siekti, kad savaveiksmiškumo ugdymo temos būtų integruotos į dalykų programas ir užtikrintų studento pasirengimą dirbti su savaveiksmiškumo stokojančiu jaunimu.
- Sporto treneriams ir kūno kultūros mokytojams rekomenduotina pasitelkti ugdymo programos užduotis jaunučių ir jaunių krepšininkų savaveiksmiškumui didinti. Rekomenduotina ugdyti ne kurį nors vieną savaveiksmiškumo komponentą,

bet orientuotis į daugialypį savaveiksmiškumo ugdymą. Didesnį dėmesį siūloma skirti jaunučių socialiniam, sportiniam bei karjeros savaveiksmiškumui ugdyti.

Baigiamoji išvada. Andriaus Brusoko disertacinis tyrimas *Jaunųjų krepšininkų savaveiksmiškumas ir jo ugdymo ypatumai* yra originalus mokslinis darbas, reikšmingas tiek edukologijos mokslui, tiek ir jaunųjų sportininkų rengimo praktikai. Andriaus Brusoko parengta disertacija atitinka pagrindinius reikalavimus, keliamus mokslų daktaro kvalifikaciniam darbui, yra aktuali, savarankiška, išbaigta mokslo studija, o pats autorius nusipelnė socialinių mokslų srities, edukologijos krypties (07S) daktaro mokslinio laipsnio. Andriaus Brusoko daktaro disertacija *Jaunųjų krepšininkų savaveiksmiškumas ir jo ugdymo ypatumai* buvo sėkmingai apginta 2014 m. Lietuvos sporto universitete.

Doc. dr. Šarūnas Šniras
Prof. habil. dr. Vytautas Gudonis